

ІВЛЄВ В. В.

ХОЧУ ЯСНОСТІ

Збірка статей

Київ
Талком
2019

Івлєв В. В.

I-25 Хочуть ясності: збірка статей / В. В. Івлєв. – К.: Талком, 2019 – 35 с.
ISBN 978-617-7685-88-2

Ми є свідками чергового етапу розпаду боротьби за суверенітет, територіальну цілісність та незалежність України, а також четвертої глобальної індустріальної революції. Обидва ці процеси пов'язані з безпрецедентними ризиками для майбутнього країни, тож їх перебіг хвилює багатьох.

У добірці статей, вміщених у збірнику, автор намагається дати чіткі відповіді на запитання, які найчастіше ставили йому його колеги та друзі: як скоро буде досягнуто миру на Донбасі? Навіщо Росія окупувала Крим? Чи могла Україна зберегти ядерну зброю? Коли в Україні запровадять загальну безумовну державну допомогу?

Книга розрахована на широке коло читачів, небайдужих до подій, що відбулися й відбуваються нині в Україні.

УДК 32(477)(081)

ISBN 978-617-7685-88-2

© Івлєв В. В., 2019

ЗМІСТ

1. Чи досягне президент В. Зеленський миру на Донбасі?	4
2. Ірраціональне в політиці: чотири приклади з історії Криму.....	9
3. Чи могла Україна отримати ядерну кнопку, щоб захистити себе від Росії?	23
4. Де людині ХХІ століття взяти гроші? Питання загальної безумовної державної допомоги.....	31

ЧИ ДОСЯГНЕ ПРЕЗИДЕНТ В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ МИРУ НА ДОНБАСІ?

Ця стаття є спробою назвати умови, необхідні для успішних переговорів президента В. Зеленського з керівництвом Російської Федерації з питань завершення конфлікту на Донбасі. Незважаючи на величезне бажання, не варто сподіватися на диво. Реалістичні очікування можуть бути сформовані на основі знання формули успіху та значення кожної з багатьох її змінних. Щоб розібратися в рушійній механіці відносин між Російською Федерацією та Україною, не будемо використовувати інформацію, отримувану з мас-медіа. Правда про те, що відбувається, цілі та мотиви ретельно приховуються сторонами з політичних і дипломатичних міркувань. Інформація, що публікується, майже завжди неповна, беззмістовна або помилкова, оскільки ведеться активна контррозвідувальна робота та інформаційна війна. Не варто розглядати добру волю сторін як причину укладення угоди про припинення конфлікту, швидше за все, ця воля може з'явитися лише в разі бажання скористатися пов'язаними з такою угодою економічними вигодами, і передусім вигодами у сфері безпеки.

Дієва угода про довгострокове припинення конфлікту між Російською Федерацією та проєвропейською ліберальною Україною не може не суперечити російському геополітичному завданню. Російська концепція неповноцінності України як держави має глибокі інтелектуальні та політичні корені, які виходять з Московського князівства, Російської імперії, а потім і СРСР. Російська суспільна свідомість і свідомість російського політичного керівництва не сприймає образ України, рівної Росії, що буде з нею змагатися. В Україні державний суверенітет розуміють як виключне право мати імунітет від будь-якої форми контролю ззовні. Росія, у свою чергу, бореться за збереження ієрархії, де вона має права сюзерена, пана над Україною та іншими країнами, що оточують її. Адже, на думку Росії, всі країни так чи інакше є чиймись васалами, за винятком світових лідерів, до яких за історичним правом входить Росія. Стабільна й незалежна проєвропейська Україна не потрібна російському керівництву. Росія до останнього максимально тиснутиме на Україну з метою примусити її поступитися суверенітетом і залишатися їй підконтрольною.

Крім категоричного заперечення зовнішньополітичної незалежності України, у російського керівництва є й інші причини для загострення відносин. Ці причини потрібно точно знати та враховувати в процесі пошуку формулювань для мирної угоди. Досить складно однозначно перерахувати всі цілі загрози інтервенції, політичного та економічного тиску Російської Федерації на Україну. Наприклад, дослідники корпорації RAND «визначили 492 різні мети 145 військових інтервенцій, або по 3–4 мети на кожну». Такою метою може бути розширення територіальних володінь, захист державного майна, наприклад військових баз, захист економічних інтересів і збереження доступу до ринку, захист майна російського приватного бізнесу, захист життя громадян Російської Федерації й нарешті аксіома часів холодної війни — не дати військам США і НАТО наблизитися до своїх кордонів. Також потрібно визначити критерії успіху та поріг ймовірності, який російське керівництво вважатиме прийнятним для прийняття рішення діяти.

Використовуючи історичні аналогії, можна припустити, що для того, щоб керівництво Російської Федерації ініціювало мирні переговори з керівництвом України або прийняло пропозицію керівництва України для проведення таких переговорів, мають виникнути три необхідні умови:

1. Російська Федерація повинна переживати критичний для її існування момент, а швидше комбінацію смертельних викликів, в тому числі:

- реальну загрозу нападу противника із застосуванням ядерної зброї;

- критичне виснаження ресурсів, через затяжний військовий конфлікт, економічний і/або фінансовий крах, масштабну техногенну або природну катастрофу;

- повне й остаточне відставання в критичних військових технологіях;

- громадянську війну, революцію або тривалі масштабні народні протести;

2. Керівництво України має бути самостійним у прийнятті зовнішньополітичних рішень;

3. Переговори мають бути таємними й проводитися досвідченими довіреними дипломатами.

Користуючись наявними на сьогоднішній день даними, перші дві з перерахованих вище умов не виконуються. Щодо третьої, нам, розуміло, нічого не може бути відомо.

Розглянемо обставини, за яких напередодні 1970 р. у СРСР прийняв пропозицію ФРН про проведення мирних переговорів (Московський договір).

1. У 1969 р. соціалісти на чолі з Віллі Брандтом прийшли до влади у ФРН. Брандт був політиком популярним далеко за межами країни. Особистість самого Брандта могла імпонувати Генсеку КПРС Л. Брежнєву. Брандт був стійким ідейним соціалістом, борцем, який мав досвід роботи у підпіллі та імміграції. Він проявив себе яскравим, харизматичним лідером. Успішно справлявся з важкими завданнями на посту міністра закордонних справ, віцеканцлера і мера Західного Берліна, в тому числі під час Берлінської кризи 1961 р. Він здобув не лише повагу, а й вплив на світових лідерів, підтримку керівництва США, зокрема Ж. Ф. Кеннеді і р. Ніксона. При цьому сам він був успішним агітатором і реформатором, сміливим, рішучим прихильником радикальних заходів і симпатизував лідерам авторитарних режимів. Це був інтелектуал широких поглядів. Його дії були передбачуваними, відповідальними, вчинки збігалися з риторикою. Його справжні погляди були добре відомі завдяки десятиліттям спостереження за ним, донесенням розвідок СРСР і НДР. Брежнєв сподівався схилити Брандта на свій бік.

2. ФРН демонструвала фантастичні успіхи в економіці. Фінансова та промислова міць викликала заздрість керівництва СРСР.

3. У березні 1969 р. СРСР опинився всередині смертельно небезпечного ядерного протистояння. У ворожому кільці. Зіткнення на радянсько-китайському кордоні, на о. Доманський і реальної небезпеки виникнення війни з КНР, в якій США підтримало КНР, застерігаючи СРСР від превентивного застосування ядерної зброї.

4. ППО СРСР була не здатна ефективно протидіяти повітряному нальоту бомбардувальників Б-52 по всій довжині кордону.

5. США і Росія переживали крайнє загострення відносин і реальну загрозу прямого протистояння, в тому числі через Карибську кризу 1962 р. і війну у В'єтнамі.

У цій статті не аналізуватимуться успіхи сучасної Росії в оборонній сфері, у внутрішній стабільності, соціальній, економічній та зовнішній політиці. Вони значні. Зупинимося на тому, що стосується України.

Заяви керівників нашої країни не мають великого значення для російського керівництва, адже слова і плани можуть швидко змінитися. Росія вестиме переговори, беручи до уваги лише реальні можливості України. Оцінка цих можливостей проводитиметься на основі відомостей, які не можна сфальсифікувати через численних інформаторів, в тому числі у вищих ешелонах української влади.

Для створення умов для укладення мирної угоди Україні потрібно зосередитися на будівництві успішної нації, міцної держави. Для цього необхідно проводити активні економічні перетворення, співпрацювати з МВФ, відновити верховенство закону, незалежність центрального банку, судів, генерального прокурора, антикорупційних інституцій і значно модернізувати команду управління економікою країни.

Потрібно проводити політику активного стримування агресії Росії за підтримки діалогу з нею. Співпраця — об'єктивна необхідність мирного співіснування (про це заявляли Ленін, Хрущов, Горбачов). Але за дотримання умови непорушності кордонів і декларації про ненапад.

Пріоритетними мають бути висока бойова готовність і бойова ефективність сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил, всеосяжні кроки щодо зміцнення обороноздатності. Потрібно планувати та створювати колективну оборону, нарощуючи різноманітні механізми стримування Росії. Переозброюватися, проводити активну розвідувальну та контррозвідувальну діяльність.

Необхідно створити умови, щоб ще на етапі військового планування російське керівництво усвідомлювало несумірність отриманої вигоди та ціни військової інтервенції. Для примусу Росії зосередитися на пошуку мирних способів досягнення цілей.

Потрібно знайти такий засіб стримування, щоб у Росії знали, що будь-який тиск на Україну призведе до небезпечних для неї наслідків.

Слід виділити достатні ресурси для інновацій, експериментування, нових розробок засобів, що переможуть наступальні сили Російської Федерації.

Необхідно зібрати великих мислителів нової епохи російської агресії, створити інститути й науково-дослідні центри. Зібрати фахівців у сфері найсучасніших технологій, тих, хто обере найкращі ідеї, збере їх в єдину передову концепцію, що принесе рішучу перемогу на полі бою.

Не повинно бути дублювання, передові зразки озброєння потрібно запозичувати в союзників.

Потрібно вибрати сфери, де Україна має потенціал, з яким агресор не зможе зрівнятися. Слід створювати бойові системи, мережі бойових систем високоточної зброї, найсучасніші системи протиповітряної та протиракетної оборони.

Необхідно спрямувати зусилля на розширення знань населення в галузі оборонної політики, відкрито показувати йому реальність небезпеки російської агресії, ціну втрати Україною суверенітету. Дохідливо й переконливо показувати ціну війни з Росією поза НАТО і в складі НАТО.

Потрібно укладати угоди про колективну оборону із сусідніми країнами.

Користуючись логікою, з огляду на сформовані обставини, поставивши себе на місце особи, що приймає рішення, та оцінюючи їх наслідки, можна прогнозувати, що на сьогодні Росія не має причин змінювати політику щодо України. Можливо, що заяви та дії президента В. Зеленського — це вибір без альтернативи у сформованих несприятливих обставинах. Кожен президент керується, принаймні частково, власним его та особистими інтересами, бажанням досягти того, чого інші не змогли зробити, необхідністю робити те, що є політично доцільним для підтримки виборців. Але його необґрунтовані обіцянки досягти миру в короткий строк можуть підірвати довіру до нього. А непродумані дії можуть призвести до значних і довгострокових негативних наслідків для всієї нації.

ІРРАЦІОНАЛЬНЕ В ПОЛІТИЦІ: ЧОТИРИ ПРИКЛАДИ З ІСТОРІЇ КРИМУ

У березні 2014 р. Росія окупувала Крим. З тих пір зроблено безліч припущень щодо справжньої мети таких дій. Тож спробуємо розглянути факт окупації Криму як результат ірраціонального імпульсу.

Російська інтервенція 2014 р. у Крим не зустріла збройного опору. Цьому сприяв цілий комплекс причин. Вагомою, але далеко не головною причиною стали негнучкість, а також розгубленість, деморалізуюча нерішучість Верховної Ради та нового українського уряду. За словами колишнього в. о. Президента України, Секретаря Ради нацбезпеки і оборони О. Турчинова: «Міг бути зовсім інший сценарій — трагічний для країни, який би закінчився не тільки втратою солдатів і офіцерів, що не зрадили Україну» [24]. Народна відсіч жорстокості влади на Майдані стала причиною втечі Януковича до Криму. Командування Чорноморського флоту (ЧФ), керівництво Севастополя, що спиралися на проросійські організації відставних офіцерів ЧФ, стали ініціаторами, а страхи повернення до кризи відносин 1993, 1996, 2005–2010 рр. підштовхнули російське керівництво до реалізації несподіваного сценарію. Можна вважати, що рішення про окупацію Криму, як і безперервний військовий конфлікт з Росією на сході України — це помста, вендета за образу та зраду. При цьому потрібно взяти до уваги таке: «Російська Федерація не тільки зруйнувала основи двосторонніх відносин, що формувалися протягом десятиліть, але і порушивши всі основні принципи міжнародного права, поставила під загрозу існуючий світовий порядок [1].

Архаїчна, патріархальна ідеологія збирання земель, російський ірредентизм¹ є важливою умовою утримання російського народу в поневоленому стані. Про це в 1918 р. писав М. Бердяєв: «Якесь особливе і велике покликання, гостро усвідомлюване в періоди найбільшого духовного підйому». І ще: «Через історичний

¹ Ірредентизм — будь-який політичний або народний рух, який прагне повернути або знову захопити землю, яку члени руху вважають «втраченою» (або «неповерненою») колишньою територією своєї країни. Російське визначення ірредентизму різко відрізняється від англійського і має зовсім інший, виправдувальний сенс.

склад російської державності самі російські простори обмежували будь-яку відповідальну самодіяльність і творчу активність російської людини. І це поневолення сил російської людини і всього російського народу виправдовувалося охороною і упорядкуванням російських просторів» [2]. На думку директора Центрального музею Тавриди (м. Сімферополь) А. Н. Мальгіна, «російська інтелігенція зароджувалася з демонстрації гостроти розуму і незгоди з політикою захоплення (викрадення) Криму в 1783 р.» [3].

Тоталітарна пропаганда в сучасній Росії, де єдиною правильною думкою вважається думка керівництва, призвела до втрати симпатії до всіх інакомислячих, до втрати сучасних моральних цінностей, відбулося повернення до інстинктів, ворожнечі та жорстокості. Народ Росії безсилий чинити опір ірраціональній ідеї, нав'язаній йому елітою.

Чи завжди ідеї еліти спрямовані на добро й вигоду для свого народу? Відійдемо від розгляду раціональності з точки зору унікальної системи цінностей і світоглядів кожної зі сторін. Згідно з Великим енциклопедичним словником, ірраціональне (від лат. *irrationalis* — нерозумний) знаходиться за межами розуму, алогічне, що не можна асоціювати з інтелектуальним, непорівнянне з раціональним мисленням або таке, що суперечить йому [4].

Розглянемо чотири приклади з історії Криму й намагатимемося знайти відповідь на запитання в цитатах, взятих з кримських і російських джерел.

Обміркованість рішення про окупацію Криму Росією в 1782–1783 рр.

Ось що пише князь Потьомкін Катерині II: «...Придбання Криму ні посилити, ні збагатити Вас не може, а тільки спокій доставить ... Скільки славно придбання, скільки Вам буде сорому і докору від потомства, яке при кожних клопотах так скаже: ось вона могла, так не хотіла або упустила» [5].

Приєднання Криму в 1783 р. було швидше результатом невдачі певної російської системи вирішення зовнішньополітичних проблем на Півдні, ніж завчасно розрахованим успіхом, і хоча надалі придбання території Кримського ханства послужило для істотного посилення імперії, в кінці XVIII ст. цю акцію слід розглядати

як вимушену, здійснену переважно під впливом обставин, ніж геополітичних розрахунків [6].

Після відвідин Криму в 1787 р. австрійський імператор Йосиф, союзник Катерини II, розмовляючи з французьким посланником Сегюром поділився думками: «Я бачу в усьому цьому набагато більше ефекту, ніж внутрішньої ціни. Князь Потьомкін діяльний, але він набагато краще вміє починати, ніж довершувати. Втім, оскільки тут жодним чином не щадять грошей, ні людей, то все може здаватися нескладним. Ми в Німеччині та у Франції не сміли б робити того, що тут робиться ... Ви бачите, що тут ні в що не ставлять життя і працю людську; тут будують дороги, гавані, фортеці, палаци в болотах; розводять ліс в пустелях без плати робітникам, які, не скаржачись, позбавлені всього, не мають ліжка, часто страждають від холоду». — «Все тут починається, нічого не закінчується, — підтримав Сегюр, — Князь Потьомкін часто залишає те, що тільки що було розпочато; жоден проект не складається солідно, жоден з них не виконується до кінця ... Справжня адміністрація вимагає сталості, а це не притаманне його характеру» [5].

Тут доречно порівняти цю історію з історією розширення меж Росії на схід — якимось честолюбним офіцером рухало просте прагнення відзначитися. Імператор вважав за потрібне погодитися з таким станом справ. Однак тепер у підручниках історії ми можемо прочитати, що в середині XIX ст. Російська імперія зробила важливий акт імперської експансії [6].

Обміркованість рішення, що спричинило початок Кримської війни 1853–1856 рр.

У 1850 р. російський імператор Микола I, онук Катерини II, пишно відсвяткував 25-річчя свого «славного царювання». У хвалебних промовах ішлося про те, що «становище Росії та її монарха ніколи ще, із самого 1814 р., не було більш славним і могутнім». Уже зовсім скоро, через три роки, Микола переконається, наскільки це було ілюзорним. Ослаблена на той час Туреччина привертала жадібні погляди багатьох європейських держав. Микола I задумав скористатися спадщиною «хворої людини», як він називав імперію Султана, захопити протоки Босфор і Дарданелли, які забезпечили б Росії вільний вихід у Середземне море, і благородний привід знайшовся — звільнити православні народи [5].

Як відомо, ця ідея принесла Росії ганебну воєнну поразку, фінансову катастрофу і зовнішньополітичну ізоляцію, а всі наслідки лягли на плечі спадкоємця трону, Олександра II. «... Поширилися чутки, що Микола наклав на себе руки. Хвороба почалася на тлі невтішних звісток з обложеного Севастополя і загострилася після отримання звістки про розгром генерала Хрульова під Євпаторією, що було сприйнято як передвістя неминучої поразки у війні, пережити яке Микола, через склад його характеру, не міг. Миколі не залишалося нічого іншого, як вибирати ... підписати принизливий мир ... або ж покінчити життя самогубством» [5]. Факт самогубства підтверджується і спогадами полковника І. Ф. Савицького, ад'ютанта царевича Олександра [8]. Після цього в Севастополі «не забарився 20-річний період занепаду» [9]. Відродження почалося тільки після виникнення комерційного порту. Але коли, побачивши ці успіхи, військові вирішили вигнати комерційний порт і зайняти їх місце, настав новий період занепаду. Комерційна гавань була «переведена із Севастополя до Феодосії, що завдало Севастополю величезної шкоди» [9].

Виваженість і обміркованість рішення про депортацію кримських татар, греків, болгар і німців 18-20 травня 1944 р.

Після виселення з півострова татар, а також греків, болгар і німців у червні 1945 р. Крим перестав бути автономною республікою і став областю у складі РРФСР. Південні райони Криму, де раніше жили переважно кримські татари, спорожніли. Наприклад, за офіційними даними, в Алуштинському районі залишилося тільки 2600 жителів, а в Балаклавському — 2200. Згодом сюди почали переселяти людей з України та Росії [10].

У більшості кримських сіл уже влітку не було кому збирати мізерні дари землі. По моторошно безлюдних, знищених і пограбованих татарських селах і садибах бродили голодні коти й собаки [11].

Перша хвиля переселенців до Криму з глибинних областей Росії не принесла бажаних результатів. Народ з лісової Росії важко приживався у степу і не міг адаптуватися до гірської місцевості. Ще важче переселенцям давалася досить складна й специфічна землеробська культура. Сади, виноград, ефіроноси, тютюн, технічні

культури, навіть кукурудзу російські переселенці побачили в Криму вперше у своєму житті.

19 лютого 1954 р. на прохання Кремля Україна взялася рятувати вкрай запущений Крим, який до цього належав Російській РФСР — з розваленою економікою та депортованим населенням [11].

«Глибокої осені 1952 р. у колгосп ім. Калініна Зуйського району прибули переселенці. Їх було 86 сімей, всі з України, з Чернігівщини. Довгий час у колгоспі не ладилося з тваринництвом. Для худоби не вистачало приміщень, кормів, на фермі дуже низькою була трудова дисципліна. Потрібно було вживати рішучих заходів». Рішучим заходом, виявляється, стало переселення в Крим працьовитих українських селян. «За два роки, — пише кореспондент газети І. Поляков, — у колгоспі здали в експлуатацію свинарник і телятник, кожен на 100 голів, і корівник на 120 голів». «Тепер корівники колгоспу, — захоплюється кореспондент, — це світлі теплі приміщення. На фермах діють підвісна дорога, автопоїлки, працює кормо-кухня» [11].

Захоплення Росією Криму в лютому — березні 2014 р.: раціональність рішення

Крим в існуючому вигляді для Росії є анклавом, тобто територією, яка оточена морем і не має сухопутного кордону з Росією. Можна бути впевненим, що російське керівництво добре знає недоліки ексکلавів з абсолютно свіжих наукових праць російських вчених, в тому числі Є. Винокурова, дослідника іншого джерела міжнародної напруженості — російського анклаву, а саме Калінінградської області. Висновок з дослідження точно сформулював Майкл Моран в статті «Чому створення Кримського анклаву це проста консервація проблеми». Він пише: «Створення ексکلавів рідко вирішує проблему. Швидше, вони служать повчанням, що деякі проблеми дуже зручні для правильного їх вирішення» [12]. «Не може бути гірше ідеї, ніж ідея вирішення міжнародної проблеми шляхом створення нового анклаву» [12]. Але саме це робить Росія. Анексією Криму вона порушила десятки міжнародних договорів, в тому числі своє зобов'язання поважати територіальну цілісність України в обмін на передачу 5000 ядерних зарядів. Незважаючи на те що низка керівників Криму були сепаратистами, а ко-

мандувач ВМС України С. Березовський, його заступник Д. Єлісєєв і начальник штабу Д. Шакуро виявилися зрадниками, значна частина військовослужбовців у Криму та кримській міліції були з лояльного Росії місцевого населення, а ФСБ давно й активно проводило підривну роботу, російські військовослужбовці маскувалися під ополчення або кримську міліцію, все одно існувала пряма небезпека військового протистояння та пов'язаних з цим протистоянням жертв серед військовослужбовців, що залишилися вірними Україні, число яких набагато більше, ніж це собі могло уявити російське керівництво.

Які ж мають бути плюси, щоб переважити такі мінуси?

Колишній радник президента Росії А. Ілларіонов виділив дві з безлічі офіційно оголошених причин окупації та подальшої анексії Криму:

1. Стратегічне розташування півострова Крим.
 2. Відповідь на гіпотетичний прихід військ НАТО до Криму [13].
- Проаналізуємо обґрунтованість наведених причин.

Російський Чорноморський флот був найменшим з російських флотів, який можна було порівняти тільки з Каспійської флотилією. У нього не було можливості виходу в Середземне море, крім як через протоки, контрольовані членом НАТО, Туреччиною, згідно з конвенцією Монтре 1936 р. Чорноморський флот мав значно менше фінансування порівняно з іншими флотами. Багато кораблів застаріли. У Криму в розпорядженні Західного оперативно-тактичного угруповання ЧФ Росії перебували: військова база в трьох з п'яти основних бухт Севастополя — Севастопольській, Південній та Карантинній, два аеродроми: Кача і Гвардійське, а також кілька дрібних частин на узбережжі [12]. У лютому 2005 р. Головнокомандувач Військово-морського флоту Росії заявив, що до 2017 р. поблизу Новоросійська, в місці базування східного угруповання флоту, будуть створені дві нові військово-морські бази Чорноморського флоту Росії. Господарську діяльність Новоросійського порту значною мірою на себе забрали порти Кавказ і Темрюк. Росія активно інвестувала в розширення та перепрофілювання Новоросійського порту з незамерзаючою Цемеською бухтою, готуючись до виходу в 2017 р. На медіаконференції RAND, що відбулася 1 травня 2014 р., експерт О. Олікер висловила сумнів у тому, що Чорноморський флот був приводом для окупації Росією Криму [15]. Шерман Гарнетт у статті «Інтереси національної без-

пеки США в Криму» пише: «Військова ефективність ЧФ, об'єднаного або розділеного, мало хвилює НАТО. Бойові завдання ЧФ — це вирішення невеликих регіональних конфліктів і оборона берегової зони» [16].

Гіпотеза про прихід військ НАТО до Криму ні на чому не ґрунтується. Це повна вигадка. Така ідея ніколи не висловлювалася, не пропонувалася й не обговорювалася [17]. Навпаки, в планах США було «зменшення військової активності флоту США і флотів союзників по НАТО в регіоні» [16].

Справжня причина

Акт демонстрації сили та конфронтації із Заходом. Імпульс, супроводжуваний емоційним підйомом, при цьому моральна, економічна та зовнішньополітична ціна наслідків не мають значення. Після розпаду СРСР, за минулі роки, Росія абсолютно не змінилася, як цього хотів Захід. Росія демонструє Україні та всьому світу, що її потрібно боятися й підкорятися їй.

Поставивши під загрозу перспективи боротьби за нерозповсюдження ядерної зброї, росіяни підривають власні інтереси безпеки. Їх дії та заяви є демонстрацією того, що вони мають інші політичні та стратегічні пріоритети. Російська влада чітко дала зрозуміти, що незважаючи на економічні санкції й міжнародне засудження, вони готові ігнорувати встановлені правові та політичні норми, в тому числі передбачені Будапештським меморандумом, з метою створення національної ідентичності та досягнення стратегічних і економічних переваг. Міністр закордонних справ С. Лавров та інші високопоставлені чиновники пояснювали стратегічне значення анексії Криму тим, що Москва тепер має право розмістити в Криму ядерну зброю, оскільки (на думку Москви) він став частиною Росії й більше не є частиною України [23].

Труднощі Криму як російського ексклаву

Зважаючи на історичні аналогії, дуже скоро увага російської влади, як і її допомога Криму, ослабне. Фурор піде на спад в умовах відсутності фінансів, низьких цін на нафту та початку нової гонки озброєнь зі США. Балкани і Прибалтика стануть новими темами для

отримання політичного капіталу. З якими викликами після цього залишиться Крим? Очевидні проблеми формування внутрішньої політичної системи. Так, спочатку зусилля були сконцентровані на організації Кримського федерального округу, через короткий час він був терміново розформований. Причиною стала боротьба за владу між колишньою верхівкою та приїжджими. Протистояння закінчилося призначенням зовсім інших чиновників з центру.

Формування економічної спеціалізації, адаптація до умов ексклава може затягнутися на тривалий строк через довгий термін визрівання взаємин Криму з Росією, Україною та іншими країнами світу. Протиріччя інтересів сторін занадто великі, а політика Росії диктується її геополітичними амбіціями. Міжнародні економічні санкції, блокада з боку України та невизнання суверенітету з боку світової спільноти збільшує ціну, яку доводиться платити Росії за Крим. Невирішені питання захопленої в Україні державної власності, власності приватних осіб і підприємств, питання кордонів, питання використання Криму як притулку для осіб, переслідуваних законом в Україні. Будівництво мосту через Керченську протоку завдає шкоди природі та навколишньому середовищу, з цим пов'язані збитки України та обмеження економічної діяльності й конкуренції. Завдає непоправної шкоди природі й інтенсивний видобуток прісної води з підземних джерел, а також газу та нафти як на суші, так і в морі.

Найважливіша з проблем — проблема доступності, віддаленість від материка, адже Крим майже на 100 % оточений водою. Головна відмінність існування й розвитку ексклава в ізольованості полягає в складності доступу, витратах часу на перевезення, уразливості транспортних ліній і ліній зв'язку. Великі ресурси витрачаються на створення та підтримку інфраструктури зв'язку з материком, через що виникають труднощі інтеграції в енергосистему, систему постачання газом, прісною водою. Ускладнено рух товарів, людей, військ і офіційних осіб. Зв'язок по суші безпечніший, дешевший та зручніший. Також існують істотні обмеження і вразливість морського та авіатранспорту. Ці проблеми передбачається частково вирішити шляхом використання мосту через Керченську протоку, створивши штучний коридор, збудований 10 000 будівельниками за 4 млрд доларів США.

Проблема доступності є настільки важливим недоліком анклаву, що стала приводом для атаки нацистської Німеччини на

Польщу [18] — конфлікт виник через плани будівництва автодороги в Кенігсберг (Східна Пруссія) з коридором через Польщу. За Версальським договором від 4 жовтня 1919 р., у Східній Пруссії могло залишитися 2,3 млн осіб на території 40 тис. кв. км (Крим, відповідно, 2 млн осіб і 26 тис. кв. км). Ексклаву в Східній Пруссії за час його існування було надано щедрі субвенції та множинні преференції від Німеччини, при цьому провінція так і залишилася самою віддаленою та слаборозвиненою економічно, незважаючи на те що в її розвиток вкладалися великі кошти [18].

Крим не може стати економічно самостійним. Як і очікувалося, питання вирішується командною економікою. У Криму діє режим вільної економічної зони, Москва надає серйозну підтримку, вкладаючи в Крим мільярди рублів. У 2015 р. ВВП Криму зріс на 8,5 %, у 2016-му — на 6,9 %, з початку 2017 р. — 10 % на тлі падіння російського ВВП та економічної стагнації в країні. За даними Росстату, зростання російського ВВП у 2017 р. склав 1,5 %. За таких умов емоційний підйом, викликаний приєднанням Криму, слабшатиме і втратить значення. Наростатиме невдоволення еліт і громадян інших регіонів Росії — тим, кому доводиться за це платити.

У жителів Криму через санкції виникли проблеми з поштою, що не виконує повного спектру послуг. На думку жителів, ринок фінансових послуг відкинута на 10-15 років назад. Ускладнено розвиток великих торговельних мереж. Виникають проблеми з визнанням документів за кордоном.

Крим енергетично несамоостійний. 31 жовтня 2017 р. на прес-конференції в Сімферополі міністр палива та енергетики РК Вадим Белік заявив: «За попередніми даними, нестача електроенергії становитиме мінімум 300 мВт. Її б мали компенсувати мобільні генератори, але в даний час 80 % перебувають у неробочому стані, на їх ремонт потрібно близько 70 млн рублів!». Німецький концерн Siemens заборонив встановлювати своє обладнання в Криму у зв'язку із санкціями.

У Криму гостра нестача прісної води. 26 лютого 2018 р. видання РІА Новини Крим опублікувало таку інформацію: «За даними Держкомводгоспу, наливні водосховища східної частини Криму заповнені на 26 %. Цих обсягів води буде достатньо для забезпечення питних і господарсько-побутових потреб населення Східного Криму до червня 2018 р.», — відзначили в прес-службі. «Сотні тисяч (жителів) доведеться передислокувати, — зазначив в ін-

терв'ю каналу «Аль-Джазіра» політичний активіст і голова некомерційної організації «Чистий берег» Володимир Гарначук. — Скоро ми побачимо пилові бурі із сіллю, яка переміститься в центр Криму». Голова Державного комітету по водному господарству і меліорації Республіки Крим Ігор Вайль заявив: «За спостереженнями, у нас жителі практично ста населених пунктів Криму п'ють некондиційну воду». Він уточнив, що йдеться про регіони, які використовують запаси підземних вод. Цю проблему намагаються вирішити шляхом установа опріснювальних комплексів. При цьому комбінат «Кримський титан» отримав дозвіл на відбір до 48 тисяч кубометрів на добу, «Кримсода» — до 9 тисяч кубометрів на добу. Повірка якості води показала зростання її мінералізації [19]. «Для питних потреб поки вирішили обходитися без опріснення. Вирішили поки що відкласти це. Як показує світова практика, якщо є можливість забезпечувати населення природною водою, потрібно цю можливість використовувати», — сказав заступник голови Держкомводгоспу Криму А. Лісовський, пояснивши, що води з водосховищ та підземних джерел на сьогоднішній день досить для забезпечення населення. При цьому він не виключив, що технологія опріснення води може бути використана для потреб сільськогосподарства. «По сільському господарству зараз прораховується економіка. Опріснювати-то можна, але повинен бути економічний ефект, чи буде резон сільгосптоваровиробникам використовувати опріснення і займатися сільським господарством», — додав А. Лісовський [20].

Директор Інституту водних проблем і меліорації України Михайло Ромашенко зазначив: «Ми розглядаємо Крим як регіон із катастрофічно низьким водопостачанням». Влада в Криму пообіцяла завершити до 2020 р. мережу підземних насосів вартістю майже 330 млн доларів США. Але експерти попереджають, що підземні родовища залежать від закритого каналу і будуть сухими протягом багатьох років. Нестача води може зіпсувати плани перетворити Крим на головний туристичний центр Росії».

Крим закритий для зовнішнього світу. Головна умова стабільності в піострова — створення національної та культурної ідентичності з рештою території Росії, для цього в Крим переселяються російські громадяни. Велика кількість приїхала на хвилі очікувань і обіцянок бюджетних вливань, на так званий «Кримський клондайк». Тепер їм доводиться стикатися з бюрократією, злочин-

ністю та наслідками блокади. Існує тенденція до зростання і домінування розчарувань.

Жителі Криму не мають політичних свобод. Населення півострова, за винятком частини кримських татар, не уявляє політичного фактора й байдуже ставиться до політики через радянське минуле та велику частину діючих або колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Військовослужбовці споживають товари й послуги, що є серйозним стимулом і економічним чинником, що впливає на користь того, що місцеве населення виступатиме за збереження існуючого стану речей. Росія щедро інвестує в туризм своїх жителів, і насамперед держслужбовців, до Криму, щоб вони, відвідавши півострів, відчули єдність. Оголошено плани щодо працевлаштування молоді на військових підприємствах.

Жителі Криму не мають громадянських свобод. Відсутність вільної преси — основа умова утримання влади. За оцінкою Freedom House, в Криму відсутня свобода слова. Тривають арешти кримських татар, заборонено Меджліс. Пригадується твір В. Аксьонова «Острів Крим». Головний герой роману Андрій Лучніков — заможний дворянин, головний редактор популярної та впливової на острові Крим газети «Російський Кур'єр» — стає прихильником і активним пропагандистом так званої «Ідеї Спільної Долі». Суть цього світогляду полягає в тому, що СРСР і острів Крим — це одна країна із спільною долею, яка має об'єднатися. Лучніков, незважаючи на сумніви друзів і родичів, організовує політичний рух «Спілка спільної долі», який перемагає на місцевих виборах у Думу. Невдовзі після виборів Дума звертається до Верховної Ради СРСР з проханням про включення Криму до складу Радянського Союзу. Після того як радянські війська входять до Криму з різних причин трагічно гинуть більшість позитивних героїв роману. Андрій Лучніков, залишившись в живих, розуміє, що припустився фатальної помилки [21].

Висновок

Незважаючи ні на що, в тому числі на втрачену привабливість, Росія впевнена у своєму іміджі наддержави і в праві домінувати над меншими країнами, які її оточують. Хочеться навести цитату з книги російських вчених про ірраціональність у політиці:

«Політичне життя рясніє моментами явної ірраціональності, що втілюється в домінуванні емоцій, невідповідності засобів і результатів цілям політичної дії, дезорганізації та тиску утопічних і навіть містичних елементів свідомості. Ірраціоналізм у політиці є наслідком монополізму в судженнях, відсутності таких необхідних розумових процедур, як критика і самокритика при відмові індивіда від самостійності в судженнях і вчинках. Адже свобода, розумність і раціональність — взаємозалежні характеристики соціальної діяльності. Несвобода, позбавлення особистості або колективу здатності самостійно приймати рішення веде до втрати раціональності в поведінці, особливо коли йдеться про масові дії [22].

Ірраціональні рішення приймаються на підставі імпульсу, що супроводжується емоційним підйомом, без урахування моральних, економічних і зовнішньополітичних наслідків. Новітня історія Криму містить ознаки ірраціонального політичного рішення, а саме військової інтервенції, та служить актом конфронтації та демонстрації сили.

Список літератури

- [1] Задорожній О. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації, 1991–2014. — Київ: К.І.С., 2014. — 959 с.
- [2] Бердяев Н. Судьба России. — Москва: Г. А. Лемана, Сахарова, 1918
- [3] Мальгин А. Присоединение Крыма к России в 1783 и 2014 г.: исторические параллели. Научная конференция «Изучение Крыма в отечественном востоковедении». — РАН, Симферополь, 2014
- [4] Большой энциклопедический словарь / под. ред. А. Прохорова. — М.: Большая Российская энциклопедия, 2002
- [5] Литвинова Е. М. Царская семья в Крыму. — Симферополь: ООО «Рубин-Плюс», «Амазонка-Крым», 2011. — 480 с.
- [6] Мальгин А. В. Присоединение Крыма к России в свете мотивов имперской экспансии // История и современность, № 1/2013, С. 45–68

- [7] Зимин И. Медики и самодержцы: загадка смерти Николая! [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5040256906>
- [8] Горелова Л. Е. Легенды о смерти Николая I // Русский медицинский журнал, № 22 от 10.11.2005
- [9] Крым: путеводитель / под ред. К. Ю. Бумбера. – Симферополь: Типография Тавр. губ. земства, 1914. – 688 с.
- [10] Депортация крымских татар в вопросах и ответах. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/society/2015/05/150518_crimean_tatars_deportation
- [11] Вольвач П. Каким был «подарок Хрущева». Как Украина отстроила Крым [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://argumentua.com/stati/kakim-byl-podarok-khrushcheva-kak-ukraina-otstroila-krym-chast-pervaya>
- [12] Moran M. Why a Crimean enclave is just saving up trouble // GlobalPost, no. <https://www.pri.org/stories/2014-03-07/why-crimean-enclave-just-saving-trouble>
- [13] Илларионов А. Причины оккупации и аннексии Крыма по В. Путину. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://aillarionov.livejournal.com/711519.html>
- [14] Малыгин А. Крымский узел. – Новый Крым, 2000
- [15] Olikier O. Madia Conference Call on Russia, Ukraine, and NATO's Challenges. O.Olikier, C. Chivvis. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.rand.org/multimedia/audio/2014/05/01/russia-ukraine-natos-challenges.html>
- [16] Garnett S. W., U.S. National-Security Interests in Crimea. In: Crimea: Dynamics, Challenges, and Prospects. – Boston: Rowman & Littlefield, 1995. – pp. 202-204
- [17] NATO-Russia relations, the facts. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm#cl405
- [18] Vinokurov E. A theory of enclaves. – Plymouth: Lexington Books, 2007
- [19] Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://crimea.ria.ru/society/20161008/1107577509.html>

- [20] Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://crimea.ria.ru/society/20151224/1102305131.html?inj=1>
- [21] Аксенов В. Остров Крым. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://knigoplaneta.ru/ostrov-kryim>
- [22] Акмалова А. А., Капицын В. М., Панкова Л. Н. Политология. Вопросы и ответы. – М.: ИД «Юриспруденция», 2008. – 300 с.
- [23] Yost, David. The Budapest memorandum and Russia's Intervention in Ukraine, *International Affairs*, vol. 91, no. 3 (May 2015), pp. 505-538
- [24] Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://gordonua.com/publications/turchinov-kogda-nachalis-zahvaty-nashih-chastej-japytalsja-na-vertolete-vyletet-v-krym-chtoby-organizovat-oboronu-aerodroma-menja-uderzhal-avakov-239748.html>

ЧИ МОГЛА УКРАЇНА ОТРИМАТИ ЯДЕРНУ КНОПКУ, ЩОБ ЗАХИСТИТИ СЕБЕ ВІД РОСІЇ?

Щоб зрозуміти, чи могла Україна зберегти ядерний статус, потрібно з'ясувати, хто ж був серед зацікавлених сторін, які виступали проти ядерного статусу нашої держави. Тож такими були США — з позиції сили і Росія — з позиції хитрості. США наполягали на відмові України від ядерної зброї через побоювання краху нашої держави й пов'язаної з цим небезпеки втратити контроль за цією зброєю. Президент РФ Б. Єльцин, вважаючи Росію спадкоємицею всіх багатств СРСР, проявив неймовірну хитрість і терпіння в переговорах з керівництвом України, з метою щоб саме США вирішили питання на користь РФ.

16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет України, пунктом IX якого передбачено: Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї [17].

Лідер партії «Рух» В'ячеслав Чорновіл заявляв про те, що Україна є «законним спадкоємцем всіх матеріально-технічних ресурсів, у тому числі ядерної зброї, колишнього Радянського Союзу»[1], але Д. Павличко — один з організаторів Народного Руху України, в серпні 1991 року не ставив під сумнів без'ядерний статус України [16].

У червні 1993 р. була поширена думка, що Україна може отримати оперативне управління ядерною зброєю. Фахівці допускали таку можливість [2]. Американська розвідка прогнозувала, що «Україні потрібно від 12 до 18 місяців, щоб отримати доступ до оперативного управління ядерною зброєю», а російська розвідка вважала, що для цього знадобиться вдвічі менше часу [3].

Після проголошення незалежності виявилось, що на території України перебуває 750 тис. радянських військ, в тому числі 43 армія РВСР та 46 повітряна армія, а з ними і ядерна зброя. Білорусь, Казахстан, Російська Федерація та Україна домовились підпорядкувати військові частини з ядерною зброєю Об'єднаним збройним силам (ОЗС) СНД на чолі з головнокомандувачем маршалом Б. Шапошніковим, який формально мав звітувати перед

Радою глав держав усіх 11 країн СНД. Ухвалення рішення про застосування ядерної зброї залишалося за російським президентом Б. Єльциним і маршалом Б. Шапошніковим. Проте рішення мало бути прийнято спільно главами держав ядерних республік через спеціальний телефон, що з'єднував керівників з Б. Шапошніковим [4]. Б. Єльцин нібито видав секретний указ про обхід цієї процедури і що в разі надзвичайних ситуацій російський президент мав право санкціонувати ядерний удар без погодження з іншими лідерами СНД (Президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв згадав про існування такого указу Б. Єльцина під час зустрічі з міністром закордонних справ Франції Роланом Дюма. — *Прим. автора*) [5].

2 квітня 1992 р. відбулося засідання Ради оборони України під головуванням президента Л. Кравчука, на якій були присутні: радник президента з міжнародних зв'язків А. Бутейко, міністр оборони К. Морозов, міністр закордонних справ А. Зленко, начальник служби безпеки Є. Марчук. А. Бутейко запросив також провідних українських експертів з ядерної зброї, у тому числі директора НВО «Хартрон» Якова Айзенберга, директора Харківського фізико-технічного інституту Віктора Зеленського, головного конструктора Конструкторського бюро «Південне» Станіслава Конюхова, віцепрезидента Національної академії наук України Віктора Бар'яхтара та директора Київського інституту ядерних досліджень Івана Вишневського [6]. Також був присутній Юрій Костенко, міністр охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки України, та голова парламентської робочої групи, відповідальної за розробку концепції з безпеки.

Головний конструктор КБ «Південне» С. Конюхов наполягав, що Україні не потрібно поспішати із роззброєнням 46 ракет класу РС-22 (SS-24) – це нові системи, розроблені й виготовлені в Україні. Наша країна могла використати «Південмаш», запропонувавши як обмін обслуговування ракет, що розміщені в Росії, зокрема РС-18 (SS-19), за обслуговування ядерних боеголовок в Україні [6]. Л. Кравчук особисто залишався схильний до денуклеаризації [4]. Як він сказав канадській журналістці: *«Україна може стати заручником власних ракет, вони можуть бути більш небезпечними, ніж Чорнобиль»* [12].

Уявлення про роль міністра оборони Костянтина Морозова у відмові України від ядерної зброї можна скласти з його мемуарів. У передмові до книги Шерман В. Гарнет, представник міністерства

оборони США, пише про К. Морозова: «Він дав важливий імпульс українському ядерному роззброєнню у той час, коли американсько-українські відносини зупинилися через це питання. Він це зробив, навіть маючи сумніви щодо мудрості ядерного роззброєння за відсутності нормальних і стабільних відносин з Росією. Найбільш яскравими спогадами цього періоду є його візит до Сполучених Штатів у липні 1993 року. Він був першим міністром оборони від будь-яких незалежних держав колишнього Радянського Союзу, який прибув з офіційним візитом до Пентагону. Під час цієї поїздки він запевнив у своїй підтримці подальшого ядерного роззброєння України. Незважаючи на те, що ще багато чого потрібно було вирішити російським і українським чиновникам, зобов'язання Морозова були важливим кроком до того, що, зрештою, в січні 1994 року стало тристоронньою угодою, яка забезпечила українське ядерне роззброєння» [16].

Єдиний, хто говорив про ядерну зброю з точки зору стримування, був генерал-майор Володимир Толубко, колишній командир 46-ї ракетної дивізії 43-ї стратегічної ракетної армії. Під час обговорень у Раді у квітні 1992 р. В. Толубко заявив, що декларація неядерного статусу виявилася «романтичною і передчасною» і наполягав, щоб Україна зберегла принаймні 46 ракет класу РС-22 (SS-24), яких, як він стверджував, було достатньо для «стримування будь-якого агресора» [13]. В. Толубко згодом обґрунтував свою позицію в серії статей, а пізніше — в політичному документі, адресованому провідному українському керівництву [14].

«Україна самостійно успішно створила свою власну, автономну, хоч і неповну та в зародковому вигляді, систему управління ядерною зброєю. Ця система управління військами насправді ефективно протидіяла будь-яким потенційним російським спробам запустити без дозволу Києва стратегічну зброю, що знаходиться на території України. Це також підготувало необхідні умови для створення системи її застосування» [7].

Можливості країн СНД (насамперед України. — *Прим. автора*) отримати доступ до управління стратегічною ядерною зброєю, розміщеною на їх територіях, є предметом широкого обговорення. Не маючи доступу до кодів, які зберігаються в Москві, уряди країн СНД не можуть запускати, перенацілювати ракети й активувати боеголовки навіть за умови лояльності особового складу ракетних частин. Для цього їм доведеться ініціювати широкомасш-

табні науково-технічні дослідження [8]. Українські офіційні представники постійно заперечують будь-які звинувачення в тому, що вони ведуть роботу з отримання доступу до управління стратегічним озброєнням, розміщеним в Україні. У своєму зверненні до Верховної Ради в лютому 1994 року президент Л. Кравчук заявив, що його країна технічно неспроможна здобути доступ до управління ядерною зброєю. Однак деякі події дають змогу низці експертів дійти висновку, що насправді українські військові поступово виконують програму дій в цьому напрямку. Можливо, такі дії пояснюються їх власною ініціативою і не санкціоновані політичним керівництвом, але це не зменшує небезпеки. Добре організована робота налагодженої військової структури України, безумовно, має більше шансів вирішити проблему доступу до управління ядерним арсеналом, ніж будь-яка непідготовлена група терористів, яка не має необхідних знань і досвіду, і особливо важливо, що Україна має у своєму повному підпорядкуванні військові частини, що відповідають за експлуатацію та охорону ядерної зброї. Україна здійснила деякі інші заходи, які могли б сприяти її переходу до статусу держави, що володіє ядерною зброєю. Як повідомляється, у 1993 році тодішній міністр оборони Костянтин Морозов видав директиву, з якої розпочато науково-дослідну роботу, спрямовану на відключення існуючих пристроїв блокування та перенацілювання балістичних ракет на цілі в Росії. Інцидент, який стався наприкінці 1993 року, коли дві боєголовки з МБР РС-22 (SS-24) були пошкоджені й повинні були бути відправлені в Росію для їх демонтажу, іноді вважається результатом невдалої спроби відключити пристрої блокування, встановлені на боєголовки. Позиція України в переговорах щодо її ядерного роззброєння може також відображати певний план збереження технічної спроможності отримати ядерний статус у найближчому майбутньому. Українці почали демонтувати боєголовки не з відносно застарілих російських МБР РС-18 (SS-19), а з новітніх ракет РС-22 (SS-24), які виготовлялися на Павлоградському механічному заводі, розташованому в Україні. Деякі аналітики швидко оцінили це як свідчення того, що таким чином Київ демонструє прихильність до ядерного роззброєння. Але детальніший аналіз призводить до протилежного висновку. Програми націлювання та пристрої блокування для РС-22 (SS-24) були в основному розроблені та виготовлені в Росії; у той час як участь України в науково-дослідних, проектних розробках та ви-

робництві систем МБР SS-19 була набагато більшою. У цьому контексті небажання знімати боеголовки з РС-18 (SS-19) може пояснюватися тим, що українські військові мали більшу впевненість у тому, що вони зможуть перенацілити РС-18 (SS-19) та відключити блокувальні пристрої, встановлені на боеголовках розгорнутих ракет. Є деякі докази того, що українські перемовники виступали проти ліквідації ракетних пускових шахт. Якщо це так, це демонструвало наміри України тримати відкриті двері до ядерного статусу, навіть якщо наша країна формально дотримується Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Це також пояснює суперечливу позицію України, зафіксовану в Тристоронній заяві. Пообіцявши демонтувати всі 460 боезарядів з МБР РС-22 (SS-24) впродовж 10 місяців, Київ погодився передати Росії лише 200 боеголовок. Таким чином, залишив право зберігати залишкові 260 боезарядів на сховищах, які розташовані на території України та охороняються українськими військами.

Як не парадоксально, для українців було б легше встановити своє оперативне управління РС-22 (SS-24) та їх боеголовками шляхом демонтажу розгорнутих ракет. Відключити пристрої блокування боеголовки може бути менш складно, якщо боеголовки розміщені в місці зберігання. Крім того, для українців було б простіше виготовляти нові ракети на Павлоградському заводі, обладнати їх нехай навіть примітивною, але своєю українською системою націлювання, ніж модифікувати існуючу, вбудовану у вже розгорнуті МБР. Тому можна уявити сценарій, згідно з яким Україна почне вчитися відключати пристрої блокування, встановлені на 260 боеголовках, які будуть вилучені із ракет і залишаться в Україні. У той же час розгорнуті МБР РС-22 (SS-24) буде вилучено з їх шахт, а шахти будуть збережені в експлуатаційному стані. Як тільки буде досягнуто прогресу в нейтралізації пристроїв блокування та розробці системи націлювання, може бути прийнято рішення про відновлення виробництва РС-22 (SS-24). Потім нові ракети можуть бути розгорнуті в існуючих шахтах зі старими боезапасами, встановленими на них. Звичайно, для реалізації цього сценарію Україні доведеться організувати видобування власної сировини, виробництво запасних частин та рідкого пального для ракет – у минулому всі вони були імпортовані з Росії. Безумовно, українська промисловість досить розвинена для цього. Головною перешкодою

є неможливість України виділити необхідні фінансові ресурси на таку дорогу програму [15].

Стрімке погіршення економічної ситуації в країні дає небагато шансів нести додаткові витрати при бюджеті, якщо він скорочується. Крім того, навіть якщо Україна отримає управління ракетами, перед Києвом постануть серйозні труднощі в їх оперативному використанні. Ніколи не можна бути впевненим, що ракети дійсно здатні виконувати завдання стримувального фактора проти Росії. Обидва типи ракет в Україні були розроблені, щоб досягти цілей у Північній Америці. Якщо українці розроблять власні системи націлювання та наведення, їх ракети зможуть уражати цілі в Сибіру й далі. Хоча колишні МБР РС-18 (SS-19) випробовувалися на радіус ураження 2400 км, мінімальний тестовий політ РС-22 (SS-24) був кілька разів довшим. Це ускладнює їх націлювання на європейську Росію. Це має важливе значення для надійного стримування. Україна не має власних випробувальних полігонів для пусків МБР і станцій стеження за польотом. Це не дозволяє Україні організувати будь-які випробування МБР. Казахстан, який теоретично здатний забезпечити випробувальний майданчик, також не має об'єктів стеження та управління польотом (більшість залишаються в Росії та експлуатуються росіянами). Це позбавляє Київ можливості довіряти надійності своїх ракет [9].

Сценарій з вищим рівнем ризику пов'язаний з гравітаційними бомбами і ракетами, що призначені для важких бомбардувальників. Бомби все ще можуть зберігатися на складі поблизу стратегічних авіабаз в Україні. На відміну від МБР, застосування цієї зброї не потребує кодів пуску і націлювання, при цьому блокувальні пристрої, безумовно, менш складні, ніж у МБР. Більш того, Україна вже забрала собі всі важкі бомбардувальники, що базувалися на території України, і їх пілоти прийняли присягу на вірність українському народові.

Щодо крилатих ракет, то Україна може зіткнутися з багатьма значнішими труднощами, ніж розробка власної системи орієнтування для МБР. Крилаті ракети RKV-500 А і RKV-500 В ALCM, розроблені для оснащення Ту-95, М-16 і стратегічних бомбардувальників Ту-160, є дуже складними й точними системами з розширеними вимогам до орієнтування. Протягом польоту система сканує землю, порівнюючи отримані результати зйомки з докладною картою, яка зберігається в пам'яті бортового

комп'ютера. Щоб перенацілити ракети на російські міста, Україна повинна спочатку отримати докладні карти території Росії з точними координатами. Однак щоб отримати такі карти потрібна ефективна розвідувальна мережа в Росії або доступ до супутників (інерціальної навігаційної системи. — *Прим. автора*). У Києва немає ні того ні іншого. По-друге, карти мають бути переведені в комп'ютерну програму в кодах системи орієнтування комп'ютера на борту ракет. Це потребує висококваліфікованих експертів у галузі програмного забезпечення [10].

У 1994 р. О. Пікаєв (старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин Російської академії наук. — *Прим. автора*) доходить таких висновків: у найближчій перспективі, завдяки промисловим, технологічним та економічним обмеженням, Україна навряд чи зможе створити надійні ядерні сили на базі стратегічних балістичних ракет. Доступнішим варіантом є модифікація боеголовок у місцях зберігання, що призначені для балістичних і крилатих ракет для використання в ролі гравітаційних бомб. Потенційно боеголовками можуть бути озброєні Ту-160 і Ту-95 МК, 16 важких бомбардувальників, пілоти яких прийняли присягу на вірність Україні ще на навесні 1992 р. А після деяких доопрацювань низка інших літаків також зможе виконати завдання із доставки [11].

Але як відомо, цього не сталося.

Список літератури

- [1] В'ячеслав Чорновіл про без'ядерний статус України // Молодь України, 12 вересня 1991 р.
- [2] Paul, Power versus Prudence, с. 118.
- [3] Gordon, «With Aid, U.S. Seeks to Sway Ukraine on A-Arms», Reiss, Bridled Ambition, p. 105; Bernauer, Brem and Suter, The Denuclearisation of Ukraine, p.120.
- [4] Polina Sinovets, Mariana Budjeryn, «Interpreting the Bomb: Ownership and Deterrence in Ukraine's Nuclear Discourse» Nuclear Proliferation International History Project. NPIHP Working Paper №12 Woodrow Wilson International Center for Scholars Washington, 2017.

- [5] Протокол зустрічі Президента Республіки Казахстан Нурсултана Назарбаєва з міністром закордонних справ Франції Роланом Дюма, 25 січня 1992 р. Фонд 5-№, опис 1, справа 217, списки 1-19, архів Президента Республіки Казахстан.
- [6] Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України, 2015, с. 62.
- [7] Pikayev A. Post-Soviet Russia and Ukraine: who Can Push the Button? *The Nonproliferation Review* / Spring-Summer, 1994.
- [8] Там же, с. 41.
- [9] Там же, с. 42.
- [10] Там же, с. 43.
- [11] Там же, с. 45.
- [12] Стенограма інтерв'ю Президента Л. Кравчука канадському КВТ, 14 грудня 1992 р. Фонд 5233, опис 1, справа 24, Центральний державний архів України.
- [13] Верховна Рада України. Стенограма. Пленарне засідання. Сесія сорок чотири, с. 50-54.
- [14] Толубко В. В інтересах безпеки або назад до фаланги? // *Голос України*, 10 листопада 1992 р.; Толубко В. Ядерна зброя, космос, військово-морський флот: рішення не можуть бути відкладені, 1 липня 1993 р. Фонд 1, справа 7058, список 99-106, архів Міністерства закордонних справ.
- [15] SS-24 (PC-22) Solid Rocket Motor Elimination in Ukraine. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=9Y_VV4z_fD0.
- [16] Morozov K. Above and Beyond. From Soviet General to Ukrainian State Builder. Ukrainian Research Institute, Harvard University, 2000.
- [17] Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

ДЕ ЛЮДИНІ ХХІ СТОЛІТТЯ ВЗЯТИ ГРОШІ? ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗУМОВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ

*Копійка в кишені,
валіза в руці,
нікуди подітися
людині ХХІ століття.
Джефф Лінн, пісня 21st Century Man*

Ідея записати роздуми на тему «UBI (The Universal Basic Income), або як я розумію необхідність та майбутнє загальної безумовної державної допомоги» з'явилася в мене відразу після прочитання бестселера Томаса Фрідмана «Дякую за запізнення: керівництво для оптимістів сучасності» [1]. Насправді, я отримав від читання користь — почав вести блог в інтернеті, як і радить автор у першій частині книги. Але в другій частині він зробив все, щоб завдати жалю таким, як я, а саме відсталим. Тож якщо прочитаєте книгу, мені хотілося б дізнатися, яке ж почуття охопило вас? Спробуйте не впасти у відчай, прочитавши таке:

«З початку 1990-х президенти повторювали стару істину: якщо ви наполегливо трудитеся й граєте за правилами, завдяки американській системі ви житимете, як живе середній клас, і ваші діти матимуть шанс жити ще краще. Деякий час так і буде: не прогулюйте роботу, будьте, як усі, робіть свою справу, грайте за правилами і все буде добре... Прекрасно, а тепер попрощайтесь з усім цим» [1, с. 217].

Т. Фрідман намагається підбадьорити: *«Давайте відверто: роботи (комп'ютери) не створені, щоб забрати всі робочі місця» [1]. Вихід є, потрібно прискоритися й знайти в собі все це: «Фундаментальні навички читання й письма, знання програмування й математики; креативність, володіння критичним мисленням, вміння спілкуватися з людьми й налагоджувати співпрацю; твердість характеру, внутрішня мотивація та звичка вчитися в будь-якому віці; підприємливість і здатність до імпровізації будь-якого рівня» [1, с. 226].*

Спробувати отримати фах інженера з інформаційних технологій, думаю, можливо. Навчатися все життя також можливо, але чи всі мають такий шанс? На жаль, факти невтішні. *«У 1964 р. на чотирьох найбільших корпораціях США працювали в середньому 430 тис. осіб. До 2011 р. ця цифра зменшилася вчетверо. Компанія Kodak, яка наприкінці 1980-х працевлаштувала 145 тис. осіб, у 2012 р. зазнала банкрутства. У цьому ж році мобільний додаток для створення фотографій Instagram був проданий Facebook за суму 1 млрд євро. На той час у компанії працювало всього 13 осіб» [2].*

Постає запитання, як забезпечити засобами до існування людей, які втрачають робочі місця, або молодь, якій складно вперше працевлаштуватися через розвиток роботів і цифрових технологій? Білл Гейтс пише: *«Якщо зараз працівник, який, скажімо, працює на заводі, отримує заробітну плату в розмірі 50 тисяч доларів на рік, то цей дохід оподатковується, і ви платите податок на дохід, соціальне страхування, все таке інше. Якщо робот виконуватиме цю ж роботу, можна припустити, що його потрібно оподатковувати на аналогічну суму».*

У цьому місці я хотів би перейти від формату популярної журналістики до формату наукової статті... Звідки походить поняття UBI? Вперше його запропонував ще в XVIII столітті англо-американський політичний діяч, філософ, політичний теоретик і революціонер Томас Пейн. «Аграрна справедливість» — це назва трактату, написаного Томасом Пейном і опублікованого в 1797 р. У ньому передбачалося, що ті, хто володіє сільгоспугіддями, зобов'язані сплачувати громаді податок на землю, як податок на нерухомість, для фінансування виплат загальних пенсій по старості та інвалідності, а також фіксованої суми, яка буде виплачена всім громадянам після досягнення зрілості [3].

Бельгійський дослідник Жан Ван Ковенберг у своїй роботі [4] попереджає про загрозу автоматизації та комп'ютеризації й публікує власні розрахунки стосовно можливості виплачувати UBI. У таблиці наведено суми щомісячної виплати на одну дорослу людину, яка дорівнює сумі всіх існуючих виплат і пільг на одного дорослого:

Бельгія	€ 400,00
Фінляндія	€ 527,00
Франція	€ 456,00
Італія	€ 158,00
Велика Британія	€ 230,00

Цього явно не вистачає, щоб виплати досягли рівня прожиткового мінімуму на одну людину, розмір якого на цей час становить:

Бельгія	€ 1085,00
Фінляндія	€ 1074,00
Франція	€ 909,00
Італія	€ 737,00
Велика Британія	€ 702,00

Очевидно, що навіть у багатих європейських країнах ще десятиліття не вистачатиме коштів для втілення в життя схеми загального захисту від бідності. *«Упродовж останніх років зростання зарплат відставало від економічного зростання»*, — зазначає Ван Коверберг [4]. Сильніше стала проявлятися поляризація професій — цей феномен свідчить про скорочення частки робочих місць, на яких працюють особи, що володіють середніми професійними навичками.

«Поляризація професій супроводжується зростанням нерівності, по мірі концентрації капіталу в руках багатих інвесторів і підприємців», — зазначає Рутгер Брегман [2]. *«Комп'ютеризація та автоматизація в епоху інтернету зменшує значення людської праці для загального зростання»* (Boehm, 2014).

Цікаво дізнатися й думку українських вчених з цього приводу, тож нижче наводжу цитату Л. Гевлич зі статті «Концепція базового доходу: світовий тренд та вітчизняні реалії»: *«Що стосується України, основна проблема подібних розрахунків полягає у відсутності достовірних даних про величину виплат, які можуть бути оцінені як соціальні, у доступних джерелах. Немає жодної можливості точно розрахувати сукупну величину запланованих видатків державного бюджету, передбачених на утримання Пенсійного фонду, Державної служби зайнятості, субвенцій*

Міністерства фінансів України місцевим бюджетам на надання пільг та житлових субсидій населенню, на виплату адресної соціальної допомоги, пільговий проїзд студентів і учнів, виплату стипендій та інших видів соціальної допомоги в межах держави, а також сукупності подібних виплат з боку місцевих громад. Тому аргументація як прихильників, так і противників концепції базового доходу є необґрунтованою» [5].

Навіть у багатих європейських країнах ще впродовж десятиліття не вистачатиме коштів для втілення в життя схеми загального захисту від бідності. А отже, потрібно прискоритися в навчанні. Адже ніколи не пізно стати розумнішими, ніж роботи.

Список літератури

- [1] T. L. Friedman. Thank You For Being Late. An Optimist's Guide to Thriving in the Age of Accelerations, Penguin Books, 2016.
- [2] R. Bregman. Gratis geld voor iedereen, *De Correspondent*, Amsterdam, 2014.
- [3] T. Paine. Agrarian Justice, no. https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230522824_1, 1797.
- [4] J. V. Cauwenberghe. The (Universal) Basic Income: Future-Proofing Incomes in the Face of Automatisations and Digitalisation, 2017.
- [5] Л. Гевлич. Концепція базового доходу: світовий тренд та вітчизняні реалії.

Науково-популярне видання

Івлєв Вадим Вікторович

ХОЧУ ЯСНОСТІ

Збірка статей

Комп'ютерне верстання
Бабинець Надія Андріївна

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,0
Наклад 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач ТОВ «Талком»
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4538 від 07.05.2013